

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:
O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION
SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2024

3/1-son
(May-Iyun)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

MUNDARIJA

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI		
M. Arslanova	4	Bo'lajak oligofrenopedagoglarda inklyuziv ta'lim kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik mazmuni
N. Kadirova	9	Texnologiya fanining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati
S. Abdirasilov	15	Tasviriy san'at o'qituvchisining pedagogik kompetentligi mohiyati va mazmuni
N. Bekmuratov, I. Urinbayev	21	Tasviriy san'at o'qituvchisini kasbiy-metodik tayyorlashning pedagogik-psixologik imkoniyatlari
M. Abralova, Z. Abralova	25	Raqamli transformatsiya sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining sanogen tafakkurini rivojlantirish
M.S. Nimatova	29	Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarida topshiriqlar bajarishida kredit-modul tizimining mazmuni
T. Abdujabborova	34	Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning hamkorlik yo'llari
R. Tuxtasinova	39	Variativ dasturlarni amaliyotda qo'llash ta'lim sifatini oshirish omili sifatida
N. Djanxodjaev	42	Neyropedagogikaning nazariy asoslari
A. Gulyamova	46	Hamkorlik pedagogikasi orqali talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish hamda pedagogik faoliyatga tayyorlash tizimini takomillashtirish
B. Xakimova	50	Zamonaviy "Gender" atamasi va o'smirlarni mustaqil qaror qabul qilishiga yo'naltirishning gender muammolari
TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI		
D. Sobirov	54	Pedagogika fanlaridan o'quv topshiriqlarini takomillashtirishning xususiyatlari
O. Mustafoyev	58	Nashrlarda sarlavha va matn munosabatlari: (Samarqand viloyati "Zarafshon", Buxora viloyati "Buxoronoma" gazetalarini misolida)
K. Po'latova	62	Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining geometrik masalalar vositasida o'quvchilarning aqliy qobiliyatini rivojlantirishdagi pozitsiyasi
M.T. Nurbayeva	73	Boshlang'ich ta'limni tashkil etishda sharq mutafakkirlarining odob-axloq masalalariga oid qarashlari
F. Kalandarova	79	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining deontologik kompetensiyasini takomillashtirish mexanizmlari
TA'LIM SIFATI: MAZMUN VA MOHIYAT		
O. Ishmatova	82	Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan maktab-internatlarida tashkil etilgan ritmika mashg'ulotiga doir metodik ishlarning holati
A. Ernazarov	88	Ta'lim sifatini ko'tarish uchun o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatish zarur
ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI		
F. Qodirova, S. Ulxo'jaeva	93	Mustaqil ta'limda talabalarining kasbiy-amaliy traektoriyasini individual yo'naltirish masalalari

MADANIYAT, SAN'AT VA MUSIQA TA'LIMI		
S.B. Karimov	97	O'quvchilarning kuylash qobiliyatlarini rivojlantirishga qo'yilgan zamonaviy talablar
MAKATBGACHA TA'LIM		
G.Tilavova	101	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nutqini o'stirish orqali fikrlash qobiliyatini shakllantirish
QIYOSIY PEDAGOGIKA		
Sh. Abdusalilova	105	Inklyuziv ta'limning o'zbekiston tajribasi
KORREKSION PEDAGOGIKA		
Z.X. Xusnuddinova	108	Ko'rishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish texnologiyalaridan foydalanish ahamiyati
M. Dehqanova	112	Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan ishlarni samarali tashkil etishda daktilemali metodikalardan foydalanish
N. Egamberdiyeva	117	Autizm sindromli bolalarning diagnostika jarayonini tashkil etish
D.Pulatova, Z. Komilova	121	Autizm sindromli bolalar uchun sifatli inklyuziv ta'lim muhitining zarurati
	ТЕОРИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ	
Р. Джураев	125	Развитие инновационных технологий в образовании и дальнейшее расширение партнёрства
А. Шин	134	Использование цифровых технологий в дошкольном образовании как основной фактор современной социализации детей
ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ		
М. Рахимова	140	Важность развития экологического образования и мышления в сознании молодого поколения

Dilfuza PULATOVA,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Zumrad KOMILOVA,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 4-bosqich talabasi

AUTIZM SINDROMLI BOLALAR UCHUN SIFATLI INKLYUZIV TA'LIM MUHITINING ZARURATI

Annotatsiya

Maqolada imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashuvida inklyuziv ta'limning ahamiyati ochib berilgan. Xususan, autizm sindromli bolalar inklyuziv ta'limida tolerantlik muhitining yaratilishiga oid ma'lumotlar bayon etilgan.

Tayanch sozlar. Inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan, alohida ta'lim ehtiyoji bor bola, aytizm sindromli bola, maktabgacha ta'lim, tolerantlik muhiti.

В статье раскрывается значение инклюзивного образования в социализации детей с ограниченными возможностями здоровья. В частности, представлены данные о создании атмосферы толерантности в инклюзивном образовании детей с синдромом аутизма.

Ключевые слова. Инклюзивное образование, ребенок с ограниченными возможностями, особыми образовательными потребностями, ребенок с аутистическим синдромом, дошкольное образование, среда толерантности.

The article reveals the importance of inclusive education in the socialization of children with disabilities. In particular, data on creating an atmosphere of tolerance in the inclusive education of children with autism syndrome is presented.

Key words. Inclusive education, a child with disabilities, special educational needs, a child with autistic syndrome, preschool education, environment of tolerance.

Dunyoda inson huquqlari degan oliy tushuncha borki, bu har bir kishining jamiyatda mavjud barcha imkoniyatlardan birdek va barcha qatori teng foydalana olishini anglatadi. Imkoniyati cheklangan, alohida ehtiyojli insonlar ham shular jumlasidan. Ularning barchasi jamiyat hayotidagi keng ko'lamli, samarali va teng huquqli ishtirokini cheklaydigan, jismoniy, ijtimoiy-iqtisodiy to'siqlarga duch keladi. BMT ma'lumotlariga ko'ra, nogiron shaxslar ta'lim, mehnat, sog'liqni saqlash hamda ijtimoiy va huquqiy ko'mak kabi asosiy manbalardan teng ravishda foydalana olmaydi. Jamiyat bunday kishilarni boricha qabul qilib, teng munosabatda bo'lishga o'rganmas ekan, mamlakatda inson huquqlari kafolati to'laqonli ta'minlangan, deb bo'lmaydi. Ayniqsa, butun dunyoda nogironligi bo'lgan qariyb 1 milliardga yaqin shaxs borligiga e'tibor qaratsak, bu chindan dolzarb masala ekani ko'zga tashlanadi. Hozirgi kunda O'zbekistonda 1 mlnga yaqin kishi yoki umumiy aholining 2,3 foizi nogironligi bo'lgan shaxslar deb tan olingan. Uch va undan yuqori yoshdagi jami aholining 13,5 foizi nogironlikning ma'lum bir shakliga, 3,5 foizi esa nogironlikning og'ir shakliga ega. Kelajakda turli xil jismoniy va ruhiy kamchiliklarga ega shaxslar, nogironlarning soni ortib borishi ham ayni haqiqatdir. Nogiron bolalar uchun ta'lim bilan birgalikda maxsus xizmatlar tashkil etilishi lozim. Ko'zi ojizlar, kar va eshitish nuqsoniga ega bo'lgan bolalar, poliyemiyelit bilan kasallanganlar, aqli zaif bolalar, nutqida nuqsoni bor bolalarga mo'ljallangan 90 ta maxsus ta'lim muassasalar, 52 ta maxsus bolalar bog'chalari mavjud.

Hozir nogironligi bo'lgan bolalarning umumta'lim maktablari, davlat tipdagi makta-

bgacha ta'lim tashkilotlariga integratsiyalashuvi, ya'ni inklyuziv ta'lim amaliyotga bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Bu jamiyat va davlat tomonidan nogironligi bo'lgan bolalarga nisbatan munosabatni qayta ko'rib chiqish, nafaqat ularning huquqlari tengligini tan olish, balki bunday bolalarga turli sohalar, jumladan, ta'limda ham keng imkoniyatlarni taqdim etish majburiyati bilan ham bog'liq. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida “ta'lim olish har bir insonning huquqi” ekani belgilab qo'yilgan. Bosh qonunimizda ham bu kafolatlanadi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning bir qancha meyyorida ham bu o'z aksini topgan bo'lib, xususan, 50-moddasida inklyuziv ta'lim huquqi belgilandi. Shunday ekan, imkoniyati cheklangan bolalar boshqalar singari bir xil sharoitda ta'lim olishga haqli. Gap faqat ularga bilim berish emas, balki sifatli ta'lim olishi uchun barcha zarur sharoitlarni yaratib berish haqida bormoqda. Ya'ni nogironligi bo'lgan bolalar ham sog'lom o'g'il-qizlar kabi qiynalmasdan bog'cha va maktabga borishi, ta'lim olishning barcha imkoniyatlariga ega bo'lishi, darsliklar, o'quv qo'llanmalari yetishmovchiligiga duch kelmasligi zarur.

Mamlakatimizda maktabgacha yoshdagi alohida ehtiyojga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash va ularning inklyuziv ta'limini rivojlantirishga e'tibor qaratib kelinmoqda. “Biz hammamiz boshqachamiz, ammo barchamiz tengmiz” – ushbu fikr mamlakatimizning alohida ehtiyojga muhtoj bolalar ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy shioriga aylangan deb aytishimiz mumkin.

Shu o'rinda inklyuziv ta'lim tushunchasiga to'xtab o'tishni joiz deb bildik. Ushbu so'z “uyg'unlashmoq”, “uyg'unlashtirmoq”, “jalb qilmoq” ma'nolarini beradi. Ya'ni, alohida ehtiyojga muhtoj bo'lgan va sog'lom bolalarning birgalikdagi ta'lim shaklidir. Bunda rivojlanishida uchraydigan psixik yoki jismoniy nuqsonlardan qat'i nazar, imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan ommaviy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoniga jalb etiladi.

Inklyuziv ta'lim - alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni o'qitishning eng ilg'or shakli bo'lib, o'quv jarayonida bolalar, ota-onalar va pedagoglar birgalikda tadbirlarda faol ishtirok etishadi.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi - alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarga samarali bilim olish uchun sharoit yaratishdir. Ushbu sharoitda alohida yordamga muhtoj bolalarni integratsiyalash va rehabilitasiya qilish, har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ularga mos samarali inklyuziv talim turini tanlash lozim.

Inklyuziv ta'limning quyidagi afzalliklari alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun ham, me'yorda rivojlangan bolalar uchun ham birdek tegishlidir:

- ijtimoiy imtiyozlar: bolalarga yordam ko'rsatishda mustaqillikni rivojlantirish, ijtimoiy tajribalarni umumlashtirish, sabr-toqat va tolerantlikni rivojlantirish;

- psixologik foydalar: ustunlik tuyg'usini shakllantirishdan qochish yoki kamlik tuyg'usini rivojlantirish;

- tibbiy foydalar: ijtimoiy ma'qul xulq-atvorni taqlid qilish;

- pedagogik afzalliklar: har bir bolaning rivojlanishini o'ziga xos jarayon sifatida ko'rib chiqish (bolalarni bir-biri bilan taqqoslashdan bosh tortish).

T.G.Zubareva, N.G.Petelina va N.V.Efremovanning ta'kidlashicha, alohida ta'limga ehtiyojli bolalarning sifatli ta'lim olishi uchun zarur shart-sharoitlar talab etiladi. Ularning nuqtayi nazariga ko'ra, inklyuziv ta'limda qulay psixologik muhit yaratadigan tolerantlikning darajasi muhim rol o'ynaydi.

Tolerantlik muhiti o'quv jarayonining barcha ishtirokchilari ya'ni, alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarning tengdoshlari, ularlarning ota-onalari, pedagoglar va mutaxassislar bag'rikenglikka ega bo'lgandagina yaratilishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi autizm sindromli bolani sog'lom bolalar bilan umumiy tipdagi ta'lim muhitiga jalb qilish orqali inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyojni qondirishga imkon beradi. Ish bolalarning individual dasturlari bo'yicha bilim olishlarigaimkon beradigan amaliy xatti-harakatlar tahlili asosida qurilishi lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inkluziya quyidagicha ko'rinishda bo'lishi mumkin:

- vaqtinchalik-bola o'yinlarda, bayramlarda, sayrda jamoada bo'lishi mumkin;
- qisman-bola to'liq bo'lmagan kuni tengdoshlari bilan bo'ladi, vizual, musiqiy va motorli mashg'ulotlarda qatnashadi;
- to'liq-bolaning doimiy guruhga kechayu-kunduz tashrifi.

Amaliyotda ko'proq vaqtinchalik va qisman inklyuziyadan foydalanilishini kuzatishimiz mumkin. Ta'lim va ijtimoiy dasturlarga moslashganda, bola maxsus pedagog yoki (tyutor)? bilan birgalikda muayyan faoliyat turlari bo'yicha doimiy guruhga kiradi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, inklyuziya paytida barcha tomonlarning manfaatlari hisobga olinadi, shuning uchun alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola tayyor bo'lgunga qadar u qo'shma darslarga jalb qilinmaydi, eng muhim jihat esa-bu ma'lum bir vaqt istalgan xatti-harakatlarning yo'qligidir. Bolalar bir-biriga yordam berib, o'rtalarida yaqin munosabatlar rivojlanadi, bir-birlariga bo'lgan ishonch paydo bo'ladi, hissiy adovat asta-sekin yo'qoladi, bolalar o'zaro farqlarga e'tibor berishni to'xtatish orqali bag'rikeng va chidamli bo'lishadi.

Autizmga chalingan bolalarni ijodiy faoliyat, sport tadbirlari, frontal mashg'ulotlar va o'yinlarga integrasiyalash bilan bir qatorda quyidagi ish shakllaridan ham foydalanish mumkin:

- tematik video-resurslardan foydalangan holda, autizm muammosi haqidagi mult-film va filmlarni tomosha qilish. Ushbu guruh ishi usuli bolalarning o'zlarida va atrofida sodir bo'layotgan voqealar to'g'risida ijtimoiy-psixologik voqelik va hodisalar to'g'risida xabardorligini kengaytirishga yordam beradi;
- ijodiy ishlar ko'rgazmasi: “dunyo autizm bilan kasallangan bolaning nigohi bilan”, “biz boshqachamiz, lekin biz birgamiz”, “moviy rangda rang” va boshqalar;
- ertak terapiyasining elementlari;
- badiiy adabiyotdan foydalanish, do'stlik, munosabat va o'zaro tushunish va boshqalar;
- ijtimoiy harakatlar, bayramlar.

Ota-onalar bilan ish olib bormay turib bolalarda tolerantlikni shakllantirish mumkin emas. Ular bola uchun asosiy namunadirlar. 2013-yilda E.N.Morgacheva tomonidan olib borilgan tadqiqot ishlarida inklyuziv ta'lim g'oyasi va nogiron bolalarning xususiyatlari to'g'risida yetarli tushunchaga ega bo'lishlariga qaramay, ota-onalarning alohida ta'lim ehtiyojli bolalarga munosabatlari neytral yoki salbiy bo'lishi aniqlangan. Inklyuziv ta'lim jarayonida ko'pincha sog'lom bolalarning ota-onalari autizm sindromli bolalar tomonidan namoyish etiladigan hissiy-emotsional sohaning o'ziga xos xususiyatlaridan cho'chishadi. Shuning uchun ham bolalarda bag'rikenglikni tarbiyalashda pedagoglarning ota-onalar bilan yaqin hamkorlikda ish olib borishlari lozim bo'ladi. Bunda ota-onalar bilan ishlashning turli shakllarini qo'llash mumkin: ota-onalarning tematik yig'ilishlari, adabiyot ko'rgazmalari, qo'shma bayramlar, ota-onalar bilan individual ishlar.

Autizm sindromli bolalarning inklyuziv ta'limi ularning ijtimoiy moslashuvi darajasini oshirishga, yetarli ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalarini mustahkamlashga imkon beradi, sog'lom bolalar boshqa bolalarning rivojlanish xususiyatlariga, o'zaro yordam berishga moyil bo'lishni o'rganadilar va ularda o'zaro bag'rikenglik shakllana boshlaydi.

Shunday ekan autizm sindromli bolalarga nafaqat sifatli ta'lim berish, balki jamiyat ularni barcha qatori qabul qilishi, ular ham shu yurtning teng huquqli fuqarosi sifatida barcha imkoniyatlardan birdek foydalanishiga erishish maqsad qilinishi lozim. Har bir maktabgacha ta'lim muassasasi esa inklyuziv ta'lim sharoitida faoliyat olib borishga tayyor turishi va autizm sindromli bolalarning rivojlanishi, to'laqonli ijtimoiylashuviga hissa qo'shishni oliy maqsad deb bilmog'i lozim. Zero, bugun ta'limning har qanday shakli rivojiga e'tibor ortib, unga barkamol avlod kamolidagi asosiy vosita sifatida qarayotgani ayni haqiqatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., Maxkamovna, M. D. (2022). Inklyuziv ta'limda kadrlar masalasi. o'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 834-842.
2. Pulatova, D. ., To'raqulova, D. ., Mammadiyeva, D. ., Abduvaxobova, N. (2023). Inklyuziv ta'limning terminologik asoslari. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 60–62. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yota/article/view/13970>
3. Pulatova, D. ., To'raqulova, D. ., Najmiddinova, N. ., Ikromova, F. . (2023). Inklyuziv ta'limda aktdan foydalanish. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(5), 84–86. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yota/article/view/14040>
4. Pulatova, D., To'raqulova, D., Saydalova, B. ., & Zuhridinova, D. . (2023). Inklyuziv ta'limda imkoniyati cheklangan bolalarni saralash. Наука и инновация, 1(6), 80–82. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/14418>
5. Kodirova F.U, Fayzieva U.Y, Pulatova D.A, Ibadullaeva Sh.N, Khusnuddinova Z.H. Inclusive education: theory and practice. Journal of Advanced Zoology. // ISSN: 0253-7214. Volume 44 Issue S7 Year 2023 Page 660:664
6. Kodirova F.U, Pulatova D.A, Khusnuddinova Z.H. Increasing The Profitability Of The Learning Environment Through The Organization Of Adaptive Education In The Conditions Of Inclusion. Journal of Advanced Zoology. // ISSN: 0253-7214. Volume 44 Issue S7 Year 2023 Page 615:620